

O'ZBEK TILINI SOHADA O'QITISHDA YOZMA SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH

Development of written literacy in teaching the Uzbek language

Развитие письменной грамоты при обучении узбекскому языку

O'rinboyeva Xurshida Xayrullayevna

Namangan davlat universiteti ,tayanch doktoranti

xurinboyeva@gmail.com

Annotatsiya: Ma'lumki, hozirgi o'zbek tilini o'qitishda so'z turkumlari tasnifi masalasi ko'pgina munozaralarga sabab bo'ladi. Ularning aniq belgilab berilmaganligi, ta'rifga so'z xususiyatlarining mos kelmasligi, tasniflash qoidalarining buzilishi morfologiyani o'qitishda ham muammolar tug'diradi. Quyida biz daraja-miqdor ravishlari borasida fikr yuritmoqchimiz.

Kalit so'zlar: ravish, mustaqil so'zlar, noaniq miqdor, harakat belgisi, daraja, o'zgarmas so'z turkumi, o'zgarmaslik

Kirish

Ravish – harakatning o'rin, payt, sabab, va sh.k.larga ko'ra belgisini bildiruvchi so'z turkumidir¹. U belgi, miqdor yoki holatni, o'rin-payt manosini ifodalaydi va bu jihatdan ot, sifat, songa yaqin turadi. Ulardan farqli jihati shundaki, so'z o'zgartiruvchi, shakl yasovchi qo'shimchalar bilan birika olmaydi². Ravish turkumining o'ziga xos xususiyati sifatida o'zgarmaslik tushuniladi. XIX asr oxiri XX asr boshlarida o'zbek tilining grammatik qurilishini Yevropa tilshunosligi an'analari asosida o'rganish so'z turkumlari tarkibida ravishga ham e'tibor qaratila

boshlandi. Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi bo'yicha tadqiqot olib borgan

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi.

E.R.Tenishev³, A.M.SHcherbak⁴ asarlarida ravishlar o'zgarmas so'z sifatida talqin etiladi.

O'tgan asrning 50-yillarida yaratilgan S.Fuzailovning tadqiqotida⁵ ravishga: Mazmunan ot, sifat, son va qisman olmoshlarga yaqin bo'lib, morfologik jihatdan o'zgarmaydigan mustaqil so'zlarga ravish deyiladi⁶, – tarzida ta'rif berilgan. Keyingi davrlarda T.Asadovning “So'z turkumlari tizimida ravish” nomli monografiyasi bu boradagi muhim tadqiqotlardan bo'ldi deb ayta olamiz.

Natijalar.

Daraja-miqdor ravishlari qancha?, qay darajada? so'roqlariga javob bo'ladi. Aynan darajani yoki miqdorni bildirishiga ko'ra ikkiga ajratiladi:

1. Miqdor ravishlari

2. Daraja ravishlari

Miqdor ravishlari: Miqdor-daraja ravishlari miqdoriy sifat va darajani ifodalaydi: *biroz, sal, picha, xiyla, xiyol, qittak, jinday, tirnoqcha, zig'ircha, talay* kabi

Ko'p, kam, oz, ancha. Ravish sifatida qaralayotgan ushbu so'zlarimiz ravishning o'zgarmas turkum ekanligini istisno etadi. Noaniq miqdorni bildiruvchi bu so'zlarni ravish turkumiga mansub deb qarajak, ularni o'zgarish xususiyatiga egaligi (egallik, kelishik, ko'plik qo'shimchalarini olishi) buni rad etadi. Demak, bu so'zlarni ismlar guruhiga kiritish kerak.

1. Ko'pi ketib, ozi qoldi .
2. Ko'plar kelmadi .
3. Topshiriqlarning anchasi qolib ketdi .
4. Ko'pning duosi ko'l .
5. Men maoshning eng kamiga ham rozi edim .

Ko'p, kam, oz, ancha – noaniq sonlarmi yoki daraja-miqdor sifatlari?

Bu so'zlarni son so'z turkumi doirasiga kiritadigan bo'lsak, sonlarni miqdor, tartib va ularga qo'shimcha tarzda noaniq sonlar guruhlariga bo'lishimiz kerak. Bu so'zlar sonning mano turini hosil qiluvchi shakllarni qabul qilmaydi. Istisno: Ko'plab odamlar soy tarafga ketishardi.

Sonlar darajalanmaydi. Darajalanish xususiyatiga esa ravish va sifat turkumlari ega .

Shu jihatdan qaraydigan bo'lsak, ko'p (juda ko'p, ko'proq), kam (kamroq, juda kam), oz (xiyol oz, ozroq) darajalana oladi. Bu so'zlarni o'zgarish xususiyatiga ega ekanligi va darajalana olishiga ko'ra sifat turkumiga kiritilishini taqozo etadi. Demak, sifatlar predmetning, ba'zan harakatning miqdorini ham bildirishi mumkin.

Daraja ravishlari: Harakat va holatning bazan predmetning darajasini bildiruvchi qay darajada?, qancha? so'roqlariga javob bo'luvchi so'zlar daraja ravishlaridir: juda, g'oyat, bag'oyat, nihoyatda, har qancha, obdon, ozmuncha, hech, aslo, yana, g'irt, lang, o'ta, tag'in, tobora, butkul, mutlaqo, eng...

Lekin bu so'zlarga so'roq berganimizda g'alizlik paydo bo'ladi :

1. Biz uni yana kutdik .
2. Aslo bu haqida og'iz ochma .
3. Sira gapga ko'nmaydi .
4. Hech bizga ko'nika olmadi .

5. Nihoyatda dabdabali joy ekan .
6. Bu reja g'oyat puxta tuzilgan ...

Xulosalar. Bu so'zlar, odatda, asliy sifatlar oldidan qo'llanilib, belgining meyordan ortiq yoki kamligini ifodalab keladi va alohida olinganda mustaqil manoni, aniq tushunchani ifodalay olmaydi, so'roqqa javob bo'lmaydi . Shu jihatlarga ko'ra bu so'zlarni so'zga qo'shimcha mano beruvchi leksik birliklar (yuklamalar) sifatida o'rganilishi maqsadga muvofiqdir.

N:		Olmosh	Sifat	Ravish
1.	G'oyat		Ko'p	Biroz
2.	Nihoyatda		Oz	Jinday
3.	Juda		Xiyla	Qittay
4.	O'ta		Kam	Andak
5.	G'irt		Ancha	Tirnoqcha
6.	Eng			Zig'ircha
7.				Keragicha
8.				Yetarlicha
9.				Tegishlicha

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, ravish turkumiga oid so'zlarning semantik, morfologik hamda sintaktik xususiyatlarini chuqurroq va tizimli o'rganish, bu turkumga aslida mansub bo'lmagan xususiyatlar "adashib" biriktirilayotganini ko'rsatadi.

O'zbek tilini texnik sohalarda o'qitilishida yozma savodxonlikni oshirish o'zbek tiliga bo'lgan g'urur va iftixorni anglashda muhim omil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Asadov T. Soʻz turkumlari tizimida ravish. Monografiya. – Toshkent: Muharrir, 2010.
2. Qilichev E. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. Bakalavr – oʻzbek filologiyasi ixtisosligi uchun qoʻllanma. – Buxoro, 2005., 208-b.
3. Qilichev E. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. Bakalavr – oʻzbek filologiyasi ixtisosligi uchun qoʻllanma. – Buxoro, 2005., 208-b.
4. Sravnitelno–istoricheskaya grammatika tyurkskix yazikov. Morfologiya. Otv. redaktor E.R.Tenishev. – M. : Nauka, 1988.
5. Struktura i istoriya tyurkskix yazikov. Otv. redaktor E.R.Tenishev. – M.: Nauka, 1971.
6. Fuzailov S. Oʻzbek tilida ravishlar. –Toshkent: Fan, 1953.
7. Hojiev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lugʻati. – Toshkent: “Oʻzbekiston milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2002. – 83-bet.
8. SHerbak A.M. Ocherki po sravnitelʹnoy morfologii tyurkskix yazikov (Narechie, slujebnye chasti rechi, izobrazitelʹnye slova). –L.: Nauka, 1987.